

УДК 321.7(477)

<http://orcid.org/0000-0002-5513-7915>

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.51241>

Є. О. Отделенцев

АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено аспекти та особливості демократизації сучасної України з точки зору політичних, економічних, культурних і цивілізаційних трансформацій української держави, їх детермінант. Розглянуто детермінанти політичних трансформацій: держава, законодавство, цивільне та політичне суспільство, партії, громадські організації та рухи, політична культура та міфологія, соціальні комунікації, міжцивілізаційна взаємодія. Встановлено, що детермінантами демократизації в сучасній Україні, є політична культура, громадські організації та рухи, громадянське суспільство, політична соціалізація. Для демократизації України обраний шлях вторинної демократичної модернізації з перенесенням прогресивних політичних систем західних країн, при радикальному підвищенні політичної культури.

Ключові слова: демократизація, детермінанти демократизації, детермінанти політичної трансформації, самостійна оригінальна демократична модернізація, вторинна демократична модернізація.

Е. А. Отделенцев

АСПЕКТЫ И ОСОБЕННОСТИ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ УКРАИНЫ

В статье исследованы аспекты и особенности демократизации современной Украины с точки зрения политических, экономических, культурных и цивилизационных трансформаций украинского государства, их детерминант. Рассмотрены детерминанты политических трансформаций: государство, законодательство, гражданское и политическое общество, партии, общественные организации и движения, политическая культура и мифология, социальные коммуникации, межцивилизационное взаимодействие. Установлено, что детерминантами демократизации в современной Украине, являются политическая культура, общественные организации и движения, гражданское общество, политическая социализация. Для демократизации Украины выбран путь вторичной демократической модернизации с перенесением прогрессивных политических систем западных стран, при радикальном повышении политической культуры.

Ключевые слова: демократизация, детерминанты демократизации, детерминанты политической трансформации, самостоятельная оригинальная демократическая модернизация, вторичная демократическая модернизация.

Y. O. Otdielientsev

ASPECTS AND FEATURES OF DEMOCRATIZATION OF UKRAINE

The article analyzes the aspects and features of the democratization of modern Ukraine from the point of view of political, economic, cultural and civilizational transformations of the Ukrainian state, from the point of view of their determinants. Are considered determinants of political transformations such as State law, civil and political society, parties, public organizations and movements, political culture and mythology, social communication, interaction between civilizations. It was found that the political culture, public organizations and movements, civil society, political socialization is the determinants of democratization in modern Ukraine, unlike all the others determinants. Ways and means of democratic modernization are determined. For the democratization of Ukraine defined the path of the secondary democratic modernization with the transfer of progressive political systems of Western countries, with the radical increase in the political culture.

Keywords: *democratization, determinants of democratization, determinants of political transformation, the original independent democratic modernization, secondary democratic modernization.*

Постановка проблеми. На планеті відбувається глобальна трансформація макросоціуму, природа такої трансформації гетерогенна, вектори її спрямування неможливо визначити однозначно і глобалізація є викликом щодо всіх без винятку держав і націй, економік і політик, культур і традицій (М. І. Панов) [14, с. 480]. Існують прогнози, що на інститут держави, в його розумінні як національного суверенного утворення, чекає «відмирання», а його функції можуть бути передані єдиному глобальному уряду (Е. В. Дробот) [9, с. 3]. Під впливом процесів глобалізації трансформується світовий гео економічний простір, збільшився розрив у рівні розвитку економіки і якості життя (В. А. Дергачов) [7]. Дослідження сучасних геополітичних трансформацій потребують цивілізаційної парадигми (О. А. Коппель) [11; 12]. З точки зору цивілізаційної парадигми, Україна, що перебуває на кордоні західної та східної цивілізацій, не зможе уникнути вибору, до якої цивілізації вона буде належати, і повинна зробити вибір на користь високорозвинутих цивілізацій. Для цього Україна повинна відповідати тим високим стандартам, які пред'являються передовими країнами. До числа таких стандартів, крім економічних, технологічних, екологічних, насамперед, належать демократичні стандарти, без яких усі інші стандарти у сучасному світі недосяжні. Таким чином, виникає проблема демократизації України, яка досліджується в даній статті через розгляд

аспектів та особливостей демократизації в українському контексті, детермінант демократизації, шляхів та засобів демократичної модернізації.

Аналіз актуальних досліджень. Процеси демократизації України обернулися процесами деінституціоналізації та криміналізації влади (В. Н. Дремин, Е. Головаха) [8, с. 38–45], [6, с. 5–22], проблемами трансформації політичних інститутів через конфлікт інтересів (Л. Л. Бунецький) [3, 115–121], які повинні вирішуватися політичною та державною владою, але не вирішуються. За визначенням С. Хантінгтона, інституціоналізація – це процес, за допомогою якого організації та процедури набувають цінність і стійкість. Історично політичні інститути виникають із взаємодій і розбіжностей серед соціальних сил і поступового розвитку процедур і організаційних способів вирішення цих розбіжностей, коли різні актори беруть набір узгоджених правил щодо цілей і процедур. Результатом повної інституціоналізації є безконфліктні дії політичних акторів. Загальним результатом інституціоналізації є збільшення ясності і згоди про правила політичної поведінки, про те, як ці правила повинні бути описані, пояснені, правовим і концептуальним чином оформлені і реалізовані. Протилежний інституціоналізації процес – деінституціоналізація – означає, що існуючі інституційні межі, ідентичності, правила і практики, а також ресурси і влада стають невідповідними призначенню і нестабільними. Процес деінституціоналізації характерний для періоду радикальних політичних трансформацій, коли наявні інститути виявляються в умовах зростаючої невизначеності. Соціальні зміни і мобілізація нових акторів призводить до втрати наявними інститутами законодавчої, судової та виконавчої влади своїх взаємозв'язків, функцій і стійкості в новій інституційній середовищі. Інститути стають факторами державного руйнування, керовані корпораціями та кримінальними угрупованнями, в інтереси яких не входить розвиток науки, виробництва, підвищення рівню життя та загального блага.

Метою статті є розгляд аспектів та особливостей демократизації України з огляду на її політичні, економічні, культурні та цивілізаційні

трансформації, їх детермінанти, до яких належать: держава, законодавство, цивільне та політичне суспільство, партії, громадські організації та рухи, політична культура та міфологія, соціальні комунікації, міжцивілізаційна взаємодія, а також визначити шлях та засіб демократичної модернізації.

Виклад основного матеріалу. Головною особливістю політичного розвитку України є те, що українська держава, на протязі усієї історії незалежності, йшла шляхом самостійної, еволюційної, оригінальної демократичної модернізації, залишаючись в стані квазідемократії, поєднуючи відсутність громадянського суспільства та низький рівень політичної культури із формальними демократичними політичними інститутами, які фактично такими не є, що привело до критичного рівню корупції, всебічної кризи та російсько-української війни. Нелегітимні політичні інститути не забезпечують мінімальні умови демократії: вільну та чесну конкуренцію в боротьбі за владу, цивільний контроль, підзвітність. Як у президентській, так і парламентській складових форми державного правління України відбувається узурпація та криміналізація влади через відсутність розвинених альтернативних її центрів – сильних законодавчих органів, судів, прогресивних політичних партій, регіональних урядів, незалежних університетів і засобів масової інформації. Президентська система поєднується з пропорційним представництвом парламенту, утворюючи нестійку комбінацію з нелояльних державі й народу популістських лідерів та безлічі партій.

Українська держава, як формальний інститут демократії фактично деінституціоналізована, що підтверджується наступним.

Держава сприяє процесу демократизації, якщо володіє сукупністю демократичних ознак:

– визнанням джерелом влади і носієм суверенітету народу, якому належить установча, конституційна влада в державі і який вибирає своїх представників та може періодично змінювати їх;

- формально-юридичною та фактичною рівноправністю громадян з рівною можливістю участі в політичному житті країни;
- наявністю фундаментальних прав і свобод людини, їх гарантованістю і захищеністю державою;
- прийняттям найважливіших владних рішень за принципом більшості, саме більшість, а не меншість проводить через інститути демократії свою волю;
- правом меншості на опозицію при підпорядкуванні рішенням більшості;
- політичним плюралізмом, під яким розуміється наявність різних автономних соціально-політичних партій, рухів, груп, що знаходяться в стані вільної конкуренції; системою поділу влади, при якій різні гілки державної влади досить незалежні і врівноважують один одного, перешкоджаючи встановленню диктатури.

З цих ознак в Україні присутня лише одна: наявність конкурентної багатопартійної системи. Але партії в Україні мають занадто велику кількість та занадто малу «демократичну» якість. Кількість партій є занадто великою, всі вони реально відстоюють тільки інтереси своїх лідерів та спонсорів, що належать до корумпованої державної бюрократії та олігархії, зовсім не відстоюючи інтереси громадян та держави, що призводить не до демократизації, а до анархізації й олігархізації суспільства. Більшість політичних партій малі і не справляють істотний вплив на політику самі по собі, а лише в складі коаліції з іншими малими та великими партіями. Процес утворення коаліцій займає багато часу, призводить до додаткових виборів, які, до того ж, не є непрозорими.

Таким чином, партійна система, на даному етапі, детермінантою демократизації не є.

Демократична держава повинна мати політичну систему сучасного типу; на Україні, ж протягом усієї її історії, були наявні лише примітивний та традиційний типи політичної системи замість сучасної.

Законодавство України не є детермінантою демократизації, тому що відображає бюрократичні інтереси державних службовців та бізнесові інтереси олігархії, зовсім не враховуючи інтересів держави та її громадян.

Соціально-політичні комунікації не є детермінантою демократизації, тому що повністю залежать від недемократичних держави, партій, корпорацій. ЗМІ, будучи інструментом соціальної комунікації, працюють так, що не комунікація існує для людини, а людина існує для комунікації; засіб перетворюється на мету, а інструмент припиняє виконувати свої завдання та втрачає при цьому свої функції (О. Заславська) [10, с. 59–63].

Суспільство України, на даний момент, не є громадянським політичним суспільством і не може бути детермінантою демократизації.

Політична міфологія є важливою детермінантою демократизації, але в Україні спостерігається нетрадиційна взаємодія політики і міфу, прискорена міфологізація політики, коли історично існуючі або штучно створені міфи формують замітник політики в умовах тоталітарно-олігархічного режиму, при якому політичні суб'єкти живуть і діють в уявному або деформованому політичному просторі і часі (Ю. Ж. Шайгогородський) [15, с. 6]. Громадська думка орієнтується на неіснуючі проблеми, наприклад, на загострення мовного питання, разом з тим, проблеми корупції, розподілу влади, розвитку місцевого самоврядування не вирішуються. Наслідком такої ситуації стає формування неефективної внутрішньої та зовнішньої політики, перетворення України в «гібридну державу», для якої характерним є поєднання залишків старої тоталітарної системи та нових економічних і політичних інституцій. Політичний процес у такій державі відзначається застоєм, корупцією і домінуванням еліт, що дають мало користі для країни і мають слабку підтримку населення. Для гібридних держав характерні наступні ознаки:

- 1) інтереси громадян беруться до уваги не повною мірою, або ігноруються;
- 2) рівень політичної участі в період між виборами є низьким;
- 3) правові норми часто не дотримуються, порушуються;

4) вибори дають неправдиві результати і тому фактично є нелегітимними;

5) довіра населення до державних інститутів максимально зменшена;

6) функціонування держави загалом є незадовільним (С. Г. Вонсович) [5, с. 290–291].

Значною складовою політичної міфології і політики на всіх рівнях є релігія, яка формує мотивацію і впливає на поведінку людей, грає роль у демократичних процесах та впливає на міжнародний політичний порядок та події (G. Francuz, W. Friedmann) [16, с. 40–41; 17, р. 9–12]. Неможливо проводити будь-яку політику, не використовуючи релігію (М. Олбрайт) [13, с. 325]. Актуальність цього положення зростає у зв'язку з посиленням ісламського фундаменталізму і експансією його носіїв по всьому світу. Релігія також може бути генератором конфліктів (К. Банек, Ю. А. Бабинов) [2, с. 130–138; 1, с. 60–69]. Релігія виконує функції, схожі з функціями ідеології, що призводить до її політизації (Т. В. Вакулова) [4, с. 44–49], але далеко не в демократичному напрямі.

Політична культура створює умови для побудови або перенесення ззовні політичної системи і детермінує тип політичної поведінки. Важливість політичної культури підкреслює принцип «виняткових обставин» К. Шмітта, який передбачає момент, коли приймається політичне рішення в ситуації, яка не може бути регламентованою юридичними нормами. Рішення в «виняткових обставинах» передбачає з'єднання безлічі різнорідних органічних факторів, що відносяться до традиції, історії, культури та спонтанного волевиявлення, діючому в разі надзвичайного стану або соціально-політичної катастрофи. Саме така ситуація була при переході від тоталітарного режиму до демократичного, при отриманні України незалежності, коли необхідно було приймати нові закони, що будуть визначати розвиток країни. Однак політична культура в Україні була і продовжує бути на низькому рівні, про що свідчить криміналізація політики, криміналізація та клерикалізація суспільства, міжетнічне протистояння.

Україна знаходиться на стику трьох цивілізацій: західної, православної та мусульманської. При наявності низької політичної культури, сумісне існування трьох різних цивілізацій приводить до конфлікту, що підтвердилося виникненням російсько-української війни, яка викликана, окрім політичних та економічних проблем, також і цивілізаційними відмінностями. Етно-культурне міжцивілізаційне протистояння поглиблюється тим, що українські націоналістичні партії та рухи ігнорують питання національної безпеки держави, яка пов'язана з вирішенням економічних, технологічних, політико-культурних, світоглядних питань, зосередившись лише на військовому та мовному питанні.

Таким чином, детермінантами демократизації в сучасній Україні, можуть бути політична культура, громадські організації та рухи, громадянське суспільство, політична соціалізація. Українська держава, законодавство, ЗМІ, політичне суспільство, наявні політичні партії, будучи детермінантами політичних трансформацій, детермінантами демократизації не є, являючи собою політичні перешкоди процесу демократизації.

Згідно С. Хантінгтону, перешкоди для демократизації країн можна підрозділити на три головні категорії: політичні, культурні та економічні. В основі політичних перешкод лежить брак досвіду демократичного правління, відсутність прихильності політичних лідерів демократичним цінностям. Сутність культурних перешкод у тому, що антидемократична культура перешкоджає поширенню демократичних норм у суспільстві. Головною економічною перешкодою демократичного розвитку є бідність і особливістю процесів демократизації в сучасній Україні є те, що соціальна стратифікація за рівнем доходів призводить до соціально-психологічної напруженості і конфліктності.

Всі ці перешкоди були і є наявними в Україні. Вони не були подолані на протязі чвертьвікової історії держави, що доводить нездатність України йти шляхом самостійної, еволюційної, оригінальної демократичної

модернізації, яка перейшла у всебічну кризу та порушення державної цілісності.

Потрібна вторинна демократична модернізація, яка передбачає впровадження демократичних політичних інститутів в рамках прогресивної політичної системи по зразкам з передових європейських країн. Це має відбуватися при радикальному підвищенні політичної культури, без якого таке впровадження не має сенсу, як це мало місце у постколоніальних африканських країнах у 60-ті роки, коли там впроваджувалися західні політичні системи, та невдача їх впровадження привела до появи у політології терміну «політична культура» як такого.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Місце, яке займатиме Україна в глобальній системі цілком залежить від високого ступеню демократизації української держави, який може бути досягнутий: не оригінальною та самостійною демократичною модернізацією, а вторинною демократичною модернізацією за західними зразками, шляхом перенесенням політичних систем високорозвинутих країн із залученням спеціалістів з політичного управління цих країн; радикальним підвищенням політичної культури; технологічним розвитком; створенням самоврядної (тобто такої, що саморегулюється) системи державного та політичного управління; політико-глобалістичною соціалізацією, як процесом впровадження у громадську свідомість ідей політичної глобалістики.

Узагальнивши теоретичну базу стосовно аспектів та особливостей демократизації України, доцільно детальніше зупинитись на конкретних політичних системах для їх перенесення в українське політичне поле, конкретних методах створення самоврядного політичного управління, соціалізації, підвищення політичної культури та технологічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабинов Ю. А. Особенности проявления экстремизма в религиозных отношениях / Ю. А. Бабинов, А. М. Канах // Вестник СевГТУ. Серия Политология. — 2006. — Вып. 77. — С. 60—69.

2. Банек К. Религиозный фактор в мировой политике / К. Банек // Вестник СевГТУ. Серия Политология. — 2000. — Вып. 24. — С. 130—138.
3. Бунецкий Л. Л. Институційний дизайн сучасної української політики: криза ідентичності та конфлікт інтересів // Л. Л. Бунецкий // Вісник СевНТУ. Серія Політологія. — 2013. — Вип. 145. — С. 115—121.
4. Вакулова Т. В. Роль религиозного фактора в формировании этнополитического конфликта / Т. В. Вакулова // Культурное многообразие Крыма: взаимоотношения христианства и ислама: международная научная конференция, Севастополь, 1 – 3 июня 2012 г.: тезисы докл. — Симферополь : Оджакъ, 2012. — С. 44—49.
5. Вонсович С. Г. Політична транзитологія: історія, методологія / С. Г. Вонсович. — К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка; Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2013. — 384 с.
6. Головаха Е. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе / Е. Головаха, Н. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2001. — Вып. 4. — С. 5—22.
7. Дергачов В. А. Глобалистика / В. А. Дергачов. — М. : ЮНИТИДАНА, 2005. — 303 с.
8. Дрёмин В. Н. Деинституционализация и криминализация власти как факторы делигитимации современного государства / В. Н. Дрёмин // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. — Одеса : Юридична література, 2011. — Вип. 58. — С. 38—45.
9. Дробот Е. В. Актуальные проблемы государственного управления в XXI веке: трансформация роли государства в условиях глобализации: Научно-исследовательская работа / Е. В. Дробот. — Выборг : «Северо-западная академия государственной службы», 2007. — 52 с.
10. Заславська О. Засоби масової інформації як інструмент політичної комунікації / О. Заславська // Религия и гражданское общество: межконфессиональные и этнические конфликты в условиях геополитической конкуренции: XI международный семинар, Ялта, 5 – 10 ноября 2012 г.: тезисы докл. — Севастополь : Вебер, 2013. — С. 59—63.
11. Коппель О. А. Глобалістика як нова інтегральна наука про сучасний світ [Електронний ресурс] / О. А. Коппель. — Режим доступу : <http://helen-koppel.narod.ru/030.htm>. — Назва з екрану.
12. Коппель О. А. Цивілізаційна парадигма формування нового світового порядку в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / О. А. Коппель. — Режим доступу : <http://helen-koppel.narod.ru/017.htm>. — Назва з екрану.
13. Олбрайт М. Религия и мировая политика / М. Олбрайт ; [пер. с англ.]. — М. : Альпина Бизнес Брук, 2007. — 352 с.
14. Політологія: Академічний курс / М. І. Панов, Л. М Герасіна., В. С. Журавський та ін. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. — 520 с.
15. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу / Ю. Ж. Шайгородський. — К. : Знання України, 2009. — 400 с.
16. Francuz G. The Place and the Role of Religion in Liberal Democracy / G. Francuz, T. Olewicz // Актуальные проблемы изучения религиозных процессов в современном мире: международная научно-практ. конференция, Севастополь, 10 – 11 мая 2009 г.: тезисы докл. — Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2009. — С. 40—41.
17. Friedmann W. An Introduction to World Politics / W. Friedmann. — London : Macmillan and Co Ltd, N.Y. : St Martin's Press, 1962. — 384 p.